

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ-ХОРЕМЙСТЕРІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИWAYS OF FORMATION THE STRONG-WILLED QUALITIES OF THE FUTURE
TEACHERS-CHOIRMASTER IN THE PROFESSIONAL TRAINING PROCESS

Соціальна ситуація сучасного суспільства потребує більшої кількості активних вольових особистостей, які вміють організувати себе, свою роботу й роботу колективу. Уміння керувати – це особлива якість – модель поведінки людини, яка забезпечує передові позиції в галузі. Тому більшої уваги потребує вдосконалення практичної підготовки майбутніх керівників хорових колективів. Ми бачимо освоєння студентами основ музично-професійної, художньо-естетичної, музично-історичної, музично-теоретичної, слухової, виконавської та диригентсько-технічної підготовки, але недостатньо цілеспрямовану (майже відсутню) установку на освоєння навичок керування музичним колективом. Удосконалення цих навичок – важливий аспект підготовки студентів музичного профілю до успішної діяльності керівників хорових колективів. Специфічним для діяльності хормейстера – керівника хору – є те, що його виконавська практика полягає в управлінні хором. Успіх музично-виконавської діяльності хорового колективу багато в чому залежить від наявності в керівника хору багатьох якостей. Серед фахових якостей хормейстера виділяються вольові якості: цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самовладання, ініціативність тощо. Формування фахових якостей хормейстера можливо лише в процесі його спільної роботи з колективом. Обов'язковою умовою формування вольових якостей диригента-хормейстера є постійна й цілеспрямована практика. Серед шляхів формування вольових якостей майбутніх керівників хорових колективів є використання можливостей диригентсько-хорових дисциплін (хорового диригування, хорового класу, практикуму керування вокально-хоровими ансамблями, педагогічної практики) у процесі фахової підготовки.

Ключові слова: керування хором, майбутній учитель музичного мистецтва, хормей-

стер, вольові якості, дисципліни диригентсько-хорового циклу, безперервна практика.

The social situation of modern society needs more active willed individuals who are able to organize themselves, their work and their team. The ability to manage this special quality is a model of human behavior that provides leading positions in the industry. Therefore, more attention is needed to improve the practical training of future leaders of choral groups. We see students mastering the basics of music-professional, artistic-aesthetic, musical-historical, musical-theoretical, auditory, performing and conductor-technical training, but insufficiently focused (almost absent) setting on mastering the skills of managing a music collective. Improvement of these skills is an important aspect of preparing students of a musical profile for successful activity of heads of choral groups. Specific to the activity of the choirmaster – choir leader is that his performing practice is to manage the choir. The success of the choir's music and performance is largely dependent on having many qualities with the choir leader. Among the professional qualities of the choirmaster are the strong-willed qualities: purposefulness, determination, perseverance, self-control, initiative and others. Formation of professional qualities of a conductor is possible only in the process of his joint work with the team. A prerequisite for the formation of volitional qualities of a conductor-choirmaster is constant and purposeful practice. Among the ways of forming the willed qualities of future leaders of choral groups is the use of opportunities of conductor-choral disciplines in the process of professional training - choral conducting, choral class, practicum management vocal-choral ensembles, pedagogical practice.

Key words: choir management, future music teacher, choirmaster, strong-willed qualities, disciplines of conductor-choral cycle, continuous practice.

УДК 378:37.011.3-051:78.087.68:159.947
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/23-2.14>

Осадча Т.В.,

канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри
диригентсько-хорової підготовки
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Важливі структурні та функціональні зміни в політичній, економічній і соціокультурній ситуації в Україні торкаються як соціуму загалом, так і стратегічних напрямів діяльності кожної людини окремо. У зв'язку з цим великий інтерес суспільства пов'язаний із діяльністю людей – керівників у різних професійних середовищах. Енергійність, вимогливість, уміння заохотити людей до активної праці є важливими якостями керівника колективу. Саме особистість керівника, його досвід, ділові якості відіграють провідну роль у керуванні колективом. Уміння керувати – це особлива якість – модель поведінки людини, яка забезпечує передові позиції в галузі. Однак багато аспектів професіограми керівників різних, у тому числі комерційних, педагогічних структур ще дис-

кусійні та недостатньо розроблені. Практично всіх дослідників об'єднує загальне розуміння вимоги щодо керівників у вихованні та стимулюванні поведінки учасників колективу на всіх рівнях спільної діяльності. Завдання виховання згуртованого колективу – це мета, досягнення якої постає перед кожним керівником. Особливо рішення такого завдання важливо в діяльності керівника художньо-творчого колективу. Перед диригентом постійно виникає практична необхідність у здійсненні не тільки художніх, а й низки немусичних завдань і функцій, притаманних усім видам людської діяльності (механізми спілкування). Уміння спілкуватися – це правильно орієнтуватися у взаєминах із людьми. Хормейстерові потрібно не тільки орієнтуватися, йому потрібно вміти сформувати творчі взаємини.

Так, у статті ми зупинимося на розгляді важливих якостей керівника художньо-творчого (у нашої проблематиці – хорового) колективу. Актуальність дослідження пов'язана з необхідністю більш повного вивчення специфіки діяльності керівника хорового колективу. Тому увагу ми зосередимо на якостях (окрім музичних), які сприяють успішній фаховій діяльності хормейстера в процесі навчання у вищих музично-педагогічних закладах і досягненню творчої мети. Недостатня дослідженість проблеми підготовки майбутнього керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти зумовила необхідність визначення шляхів, які дають змогу вдосконалити формування необхідних керівникам творчих колективів вольових якостей, що й зумовило вибір теми статті.

Натепер хорове диригування все більш стає специфічною професією. На відміну від попередньої практики, цією професією дуже рідко можуть займатися музиканти, які не отримали відповідної фахової підготовки. Багатофункціональний характер діяльності хормейстера передбачає великий комплекс важливих фахових якостей (хормейстер, керівник колективу, викладач). Тому необхідно визначити найбільш значущі якості керівникові хорового колективу. Професійні якості хормейстера складаються з природньої обдарованості (яскраво вираженої музичальності, розвиненого гармонійного й поліфонічного слуху; музичної пам'яті, відчуття ритму тощо) і спеціального навчання. Професійна підготовка хормейстера та його щоденна робота ускладнюються тим, що, на відміну від будь-якого музиканта, який найчастіше має можливість займатися своїм інструментом у будь-який час, керівник колективу такої можливості не має. Отже, водночас має місце недостатня розробленість питання підготовки керівників хору (відокремленість фахових дисциплін, шляхів і засобів їх поєднання в диригентсько-хоровій діяльності протягом навчального процесу) з його актуальністю сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Було б неправомірним стверджувати, що проблемі керування колективом не приділялося дотепер належної уваги. Аналіз досліджень сучасних авторів виявляє увагу вчених до різних аспектів підготовки керівників хорових колективів: керівництва й лідерства (Г. Андрєєва, І. Волков, Е. Дубовська, А. Журавльов, О. Євтіхов, Р. Кричевський, Б. Парігін, С. Alderfer, R. Stogdill, M. Weber); психологічного аналізу диригентської діяльності й розгляду структури диригентських здібностей (А. Бочкарьова, А. Готсдінер, Г. Ержемський, В. Петрушін, В. Ражніков та ін.); управління й художнього керівництва музичними (хоровими й оркестровими) колективами (Г. Дмитрієвський, А. Єгоров, А. Іванов-Радкевич, І. Мусін, К. Птиця, В. Соколов та ін.). Методичні рекомендації щодо різних аспектів

виконавства диригента з хором представлені в працях А. Анісімова, Г. Берберова, А. Болгарського, В. Жівова, С. Казачкова, М. Колесси, К. Пігрова, К. Птіци, П. Сайгака, Н. Тарарак та багатьох інших.

Вивчення робіт провідних педагогів-диригентів (Г. Ержемський, С. Казачков, Н. Малько, К. Ольхов, К. Пігров та ін.) показує, що успіх цього виду музично-виконавської діяльності багато в чому залежить від наявності в хормейстера навичок управління та навичок спілкування. Зміст його роботи полягає в широкому колі застосування міжособистісних зв'язків, а саме між диригентом і хоровим колективом, концертмейстером, солістами. Багато досліджень присвячено різним аспектам диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, яку розглядали, наприклад, В. Назайкінський, С. Науменко – музично-психологічний аспект; А. Болгарський, Г. Падалка, О. Щолокова – музично-педагогічні особливості; Ю. Юцевич, О. Стахевич – вокально-хорові; Л. Бутенко, Ж. Дебела, А. Козир, А. Кречківський та ін. – диригентсько-хорову підготовку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз стану сучасної організації підготовки майбутніх керівників хорових колективів у процесі навчання в університеті дає можливість констатувати, що майже відсутній координований (комплексний) підхід у підготовці студентів. Особливість хормейстерської діяльності полягає в тому, що хор складається з багатьох музикантів із різними психологічними, музичними особливостями. Специфічним для діяльності хормейстера як керівника хору є управління хором. Водночас значна частина майбутніх учителів музики не усвідомлює того, що в музичній діяльності йде спілкування не тільки художнє, а й міжособистісне. Тому ми бачимо освоєння ними основ музично-професійної, художньо-естетичної, музично-історичної, музично-теоретичної, слухової, виконавської та диригентсько-технічної підготовки, але недостатньо цілеспрямовану (майже відсутню) установку на освоєння навичок керування музичним колективом. Формування цих навичок – важливий аспект підготовки студентів музичного профілю до успішної діяльності керівників хорових колективів.

Також недостатньо дослідженими є питання щодо конкретних умов і шляхів удосконалення диригентсько-хорової підготовки студентів, у яких були б поєднані різні напрями діяльності керівника хору. Усе це вказало на суперечність між потребами загальноосвітньої школи та наявною системою диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів у процесі фахової підготовки на музично-педагогічних факультетах закладів вищої освіти.

Дослідники констатують, що успіх цього виду музично-виконавської діяльності багато в чому залежить від наявності в хормейстера таких важливих

фахових навичок, як навички управління та спілкування. Зміст роботи диригента-хормейстера полягає в широкому колі застосування міжособистісних зв'язків: хормейстер – колектив; хормейстер – соліст; хормейстер – концертмейстер, хормейстер – слухач. У спеціальній музично-педагогічній і музично-психологічній літературі, присвяченій проблемі професійного інструментарію учителя – хормейстера, підкреслюється, що для результативності його хормейстерської діяльності необхідно поєднання художньо-творчих музичних здібностей, педагогічних та організаційно-керівних. Серед найбільш важливих щодо керування якостей частіше називають вольові якості, насамперед рішучість, цілеспрямованість, впевненість у собі тощо. Проведений аналіз наукової літератури показує, що саме вольові якості є професійно значущими якостями, які сприяють результативності музично-виконавської діяльності хорового колективу.

Мета статті – проаналізувати, теоретично обґрунтувати поняття «вольові якості» й визначити шляхи їх розвитку в процесі фахової підготовки майбутніх учителів-хормейстерів.

Виклад основного матеріалу. Соціальна ситуація сучасного суспільства ставить нас перед необхідністю залучення в усі види діяльності більшої кількості активних вольових особистостей, які вміють організувати роботу, себе та колектив, самостійно долати труднощі. Установлено, що воля, виступаючи загальною якістю особистості, відіграє особливо важливу й помітну роль у деяких видах людської діяльності. Передусім маються на увазі ті сфери діяльності, які передбачають взаємодію індивідів під час взаємного співробітництва. Саме тому висока вага вольової сфери в діяльності в політичного лідера, менеджера виробництва, учителя, керівника музичного ансамблю, хору. Видатний психолог П. Гальперін так визначив це поняття: «Воля ... представляет новый способ решения задач об общем направлении поведения в специфически человеческих ситуациях» [2, с. 138]. Засновник школи диференційної психології Б. Теплов дає таке тлумачення поняття: «Воля – та сторона психики, которая проявляется в сознательных и целенаправленных действиях. Волевые действия в собственном смысле – это действия, связанные с преодолением внутренних или внешних препятствий» [5, с. 183].

Загалом більшість сучасних психологів трактують поняття воля як свідому діяльність людини, її цілеспрямовані дії та вчинки щодо подолання труднощів на шляху досягнення свідомо поставленої мети. На жаль, спеціальна музична література, у тому числі хорознавча, не дає універсального визначення самого поняття «воля музиканта» та її характерних рис. Багато дослідників питань керування хоровим колективом звертаються до цієї проблеми. Як правило, вони спираються на метод емпіричного пізнання та висловлюють власний досвід безпосеред-

ніх спостережень, дають оцінки. Усе це надзвичайно важливо й цінно для хорознавства, однак висловлювання щодо вольових якостей хормейстера не є науково сформульованими і тому бувають суперечливі. У спеціальній літературі, присвяченій проблемам управління хором та оркестром, як правило, відзначається особливе значення вольових якостей особистості музиканта. Так, у літературі, присвяченій підготовці керівників хорів, можна зустріти такі вислови щодо прояву волі: сильна (Т. Градусова, Л. Андрєєва), наполеглива (Г. Коган), тверда (Б. Тевлін), велика (П. Чайковський), залізна (Г. Вишневіч), творча (Н. Селєзньова), педагогічна (Д. Нікітін, О. Нікітіна). Найчастіше йдеться про те, що диригент повинен володіти сильною волею. Про це свідчить мемуарна література й численні інші джерела. Положення про «сильну волю» диригента стало, можна сказати, загальноновизнаним і навіть увійшло до основних вимог, що висувуються до абітурієнтів, студентів і кваліфікованих фахівців у професійній сфері хорового диригування. Сила волі – це якість, яка дає змогу подолати труднощі, що виникають на шляху досягнення поставленої мети: чим серйозніша перешкода, яку ви подолали на шляху до поставленої мети, тим сильніша ваша воля. Звернемося до прикладів визначення вольового начала в діяльності хормейстера. У Хоровому словнику Н. Романовського ми знаходимо таке визначення: «У диригентському мистецтві воля виражається в силі впливу на колектив (хор, оркестр), завдяки чому стає можливим утілення художнього задуму диригента-інтерпретатора. Воля – найважливіша властивість диригента, вона корениться в глибокому знанні музичного твору, усвідомленості шляхів, що ведуть до його втілення (виразних елементів форми), переконливості в трактуванні, емоційній захопленості твором» [4, с. 22]. В узагальненому описі успішного керівника творчого колективу виділяються саме вольові якості, за якими можна встановити взаємозв'язок особистісних якостей. Так як воля – це узагальнене поняття, воно складається з багатьох різних психологічних якостей, які свідчать про ефективність управлінської діяльності хормейстера. Дослідники аналізують численний спектр проявів особливостей волі. До основних вольових якостей хормейстера можна зарахувати цілеспрямованість, самовладання, самостійність, рішучість, наполегливість, ініціативність, витримку тощо, що забезпечують ефективність управлінської діяльності керівника будь-якого напрямку професійної спрямованості. Особистість, яка володіє вищеназваними якостями, сама вміє долати будь-які труднощі, які зустрічаються, і керувати діяльністю колективу на шляху досягнення поставленої мети. Цілеспрямованість – це здатність людини підпорядковувати свої дії досягненню меті, правильно визначити оптимальні шляхи, засоби, методи і прийоми досягнення мети своєї діяльності; самовладання харак-

терно для особистостей, які довільно управляють своїми думками й почуттями, діями та вчинками (проявом самовладання особистості є врівноваженість і послідовність); самостійність розглядається як здатність особистості в обґрунтованості вольових дій і незалежності прийняття творчих рішень; рішучість – вольова якість, завдяки якій вона здатний швидко, упевнено та обґрунтовано приймати рішення в різних умовах діяльності, незважаючи на наявність певних протиріч; наполегливість людини є якістю особистості до власної мобілізації щодо процесу тривалої боротьби з труднощами її діяльності й неослабного напруження творчої енергії в досягненні поставленої мети в роботі з колективом; ініціативність особистості є вмінням продукувати нові творчі ідеї, внутрішньо стимулювати свою діяльність; витримка – це вміння особистості володіти собою, справлятися з протидією, що виходить від хору; у діяльності керівника творчого колективу неможливо не враховувати якість його самооцінки як уміння хормейстера реально оцінювати результати своєї роботи. Можна констатувати, що вищезазвані вольові якості дійсно мають місце в діяльності керівника, слугують обов'язковою передумовою всіх дій хормейстера, починаючи від вибору творів, процесу роботи над ними й завершуючи актом управління концертним виконанням.

Застосовуючи це твердження до професійної діяльності хорового диригента, ми повинні сказати таке: воля особистості є необхідною умовою свідомих і цілеспрямованих дій людини. І якщо ми можемо виділити сферу свідомих і цілеспрямованих професійних дій хорового диригента, то жоден компонент таких дій не виконується без участі волі. Тобто словесне спілкування з хором, установлення робочого контакту, диригентська жестикуляція, вокальне інтонування в процесі управління хором тощо – усі ці дії, безумовно, належать до розряду цілеспрямованих і свідомих, а отже, вимагають участі волі. Найважливішим завданням хормейстера передусім є функція художнього керівництва. Іншими словами, його виявлення творчої волі є об'єднання волі хормейстера та волі музикантів-виконавців. Так, наприклад, у спогадах про видатного хорового диригента Д. Загрецького Л. Бутенко відзначає «потужний вольовий початок», властивий натурі майстра: «Потужний вольовий початок Дмитра Станіславовича був лише засобом вираження й передачі хору свого складного внутрішнього світу Художника» [1, с. 132].

Специфіка вольової дії керівника в хоровому колективі – один із найскладніших складників диригентської професії, тому що він, на відміну від інструменталістів і вокалістів, має можливості спілкування, формування і прояву вольових якостей диригента під час взаємодії з хоровим колективом у репетиційний період.

Видатний дослідник здібностей людини К. Платонов стверджував, що для виховання волі, як не

парадоксально, потрібно одне – систематичний прояв самої волі: без систематичного прояву вольового зусилля, спрямованого на подолання перешкод, виховувати волю практично неможливо. Ця обставина дає змогу говорити про недостатнє використання педагогічних засобів її формування в процесі підготовки керівників хороших колективів під час навчання в закладах вищої освіти. Потребою сьогодення є посилення професійної спрямованості підготовки майбутнього хормейстера, актуалізація його художньо-комунікативний досвіду, що дасть змогу набути навичок взаємодії з хоровим колективом як керівникові.

Тому обов'язковою умовою розвитку хормейстера є постійна й цілеспрямована практика. Організація і зміст практичної роботи з хоровим колективом – найбільш уразлива ланка в процесі навчання хормейстерів. Короткочасність і нерегулярність різних її видів значно знижує ефективність результатів підготовки майбутніх керівників хороших колективів у процесі навчання в закладах вищої освіти. Вихід існує в більш суворій профілізації завдань вищої школи. Уведення безперервної хормейстерської практики видається важливим завданням такої підготовки на сучасному етапі. Розглянемо шляхи застосування безперервної хорової практики в педагогічному університеті.

Проведення студентами уроків музики на педагогічній практиці в загальноосвітніх школах забезпечує певний рівень кваліфікації майбутнього вчителя музичного мистецтва як керівника творчого колективу. Подібна практика є актуальною, адже більшість випускників працює саме з дитячими колективами. Організовані практикантами шкільні хори та вокально-хорові ансамблі в рамках позакласної роботи (під час практики) дають багато можливостей проявам вольових якостей майбутніх керівників. Ансамбль також є колективом, у процесі спілкування з яким можна закласти основи не лише музичного професіоналізму, а й вольових якостей, необхідних керівникові під час спілкування та взаємодії з творчим колективом. Робота практиканта з ансамблем (хором) закінчується показом самостійно підготовленого твору, який виконується на іспиті. Така робота на педагогічній практиці орієнтована на співтворчість із колективом учнів. Вона сприяє подоланню бар'єрів у комунікативній хормейстерській діяльності студента.

Наявні на факультетах хори (жіночі та мішані) є навчальними колективами, свого роду творчими лабораторіями з підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до реалізації своїх професійних навичок у галузі диригентсько-хорової (хормейстерської) підготовки, що дають змогу на заняттях «хорового класу» розвивати в студентів не тільки суто музичні навички (інтонування в специфічних умовах хору та ансамблю, музичні здібності), а й такі важливі майбутньому керівникові якості,

як цілеспрямованість, почуття відповідальності за результат спільної діяльності, артистизм, художній смак. Під час занять у класі хорового диригування студент керує не реально існуючим, а уявним хором (концертмейстером), що значно ускладнює розвиток навичок спілкування з хором колективом. Тому педагогу необхідно створювати умови, максимально наближені до умов практичної репетиційної роботи з хором.

Серед ефективних шляхів активного формування в студентів професійних якостей виділяється робота малими групами. Групові технології сприяють використанню знань у новій ситуації, об'єднанню колективу та формуванню відповідальності за навчання. Можливості проведення роботи в малих групах є: на «хоровому класі» під час розучування творів по партіях, спів дуетами, тріо, квартетами; на «хоровому диригуванні» – робота з малим вокальним ансамблем над хоровою мініатюрою, зміна диригента; на шкільно-пісенному репертуарі – парна робота над шкільним репертуаром, почергове виконання ролі вчителя й учня. Така робота дає змогу актуалізувати і збагатити художньо-комунікативний досвід майбутніх керівників творчих колективів.

На заняттях «практикуму роботи з вокально-хоровими ансамблями», які є творчою лабораторією, студенти показують уміння творчо застосувати навички спілкування. Майбутні вчителі музичного мистецтва самостійно вибирають музичні твори, проводять вокально-хорову роботу, у якій реалізують себе як керівники, демонструють фрагмент заняття, що дає їм змогу вибудовувати взаємодію з вокально-хоровим колективом відповідно до специфіки музично-виконавської діяльності. Можливість формування вольових якостей хормейстерів посилюється використанням у процесі фахової підготовки сучасних технологій, наприклад, технології порт фоліо й засобів мультимедіа. Так, на заняттях хорового класу, практикуму роботи з вокально-хоровими ансамблями бажано застосування аудіовізуальних файлів як можливості аналізу відеозапису хорових та ансамблевих виступів; на заняттях з хорового диригування – аудіовізуальних файлів як можливості аналізу процесу роботи над хоровими творами та шкільним пісенним репертуаром; на педагогічній практиці – аудіовізуальних файлів з аналізом виконання пісенного репертуару по класах, шкільних сценаріїв і заходів.

Важливою сутнісною характеристикою позначених шляхів формування є те, що вони відповідають творчим видам діяльності. Перевага введення безперервної практичної роботи з хоровими колективами порівняно з нині діючою системою безперечна. Наведені приклади застосування нових форм роботи на колективних заняттях з дисциплін диригентсько-хорового циклу значно активізують засвоєння навчального матеріалу й забезпечують

становлення індивідуального особистого досвіду студентів – майбутніх керівників хорових колективів – на якісно новому рівні. У загальному комплексі навчання в закладі вищої освіти вони достатні для виховання хормейстера – керівника хорового колективу.

Висновки. Серед різноманітних засобів формування особистості важливе місце належить мистецтву, зокрема хоровій музиці, одному з наймогутніших засобів усебічного виховання підростаючого покоління. Провідною проблемою підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва у вищій школі є не тільки ґрунтовна теоретична, а й практична підготовка орієнтованих на сучасні вимоги ЗОШ досвідчених фахівців.

Процес навчання на музично-педагогічних факультетах закладів вищої освіти тим більш ефективний, чим повніше й точніше його структурні компоненти відображають різноманітні аспекти змісту діяльності майбутнього фахівця. Однак, як свідчить досвід, потребує більшої уваги та вдосконалення практика підготовки майбутніх керівників хорових колективів. Це пояснюється тим, що серед основних якостей, необхідних для успішної диригентської діяльності, є воля керівника, формується вона лише у взаємодії з колективом. Під цим кутом зору нами проаналізовано питання необхідності формування вольових якостей керівника та визначено перелік їх проявів, без яких неможлива успішна діяльність творчого колективу.

У контексті статті охарактеризовано шляхи активного формування професійних (у статті – вольових) якостей майбутніх учителів музичного мистецтва – хормейстерів художньо-мистецьких колективів – у межах використання чинних сьгодні освітніх програм.

Подальшим напрямом дослідження вольових якостей хормейстера може бути розгляд різних аспектів технології та стилю спілкування майбутніх керівників хорових колективів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутенко Л.М. О внутреннем видении художественных образов (вопросы технологии художественного мышления). *Музичне мистецтво і культура*. Вип. 5. Одеса, 2004. С. 328–340.
2. Гальперин П.Я. Психология как объективная наука. Москва : ИИПП ; Воронеж : МОДЭК, 1998. С. 138.
3. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва : теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
4. Романовский М.В. Хоровой словарь. 3-е изд., дополн. Ленинград : Музыка, 1980. 144 с.
5. Теплов Б.М. Психология. 8-е изд. Москва, 1954. 256 с.
6. Ткаченко Т.В. Основи формування професійно-педагогічної культури вчителя музики й співу : навчально-методичний посібник. Харків, 2005. 181с.